

Функціонально-рольові позиції викладачів у процесі педагогічної взаємодії в системі післядипломної освіти

У статті з'ясовано специфіку педагогічної взаємодії суб'єктів післядипломної освіти, у зв'язку з чим проаналізовано особливості розбудови сучасної системи післядипломної освіти, її напрямів, форм організації тощо.

Здійснений у статті аналіз педагогічної взаємодії дозволяє визначити її особливості з боку викладача як суб'єкта післядипломної освіти у площині реалізації ним основних функціонально-рольових позицій – комунікатора, транслятора знань, організатора навчального процесу, контролера, дослідника.

Ключові слова: педагогічна взаємодія, післядипломна освіта, суб'єкт освітнього процесу.

Актуальність теми дослідження. Проблема розвитку педагогічної взаємодії в системі післядипломної освіти виявляється на сьогодні досить актуальною з огляду на потреби докваліфікації та перекваліфікації на ринку праці, створення конкурентоспроможного середовища у різних галузях людської діяльності. Виходячи з досліджень Н. Ничкало [1], В. Олійника [2], І. Колесникової [3], С. Змєєва [4], С. Вершловського [5], Ю. Волкова [6], К. Везетіу [7], Н. Клокар [8], А. Кузьмінського [9], М. Романенко [10] та ін., зазначимо, що сучасна післядипломна освіта – це інституціоналізований (формалізований) тип освіти дорослих. Складність науково-теоретичного

аналізу проблеми педагогічної взаємодії в системі післядипломної освіти полягає в тому, що недостатньо чітко окресленими є провідні категорії і поняття цієї проблеми; так, недостатньо розмежованими є поняття «неперервна освіта», «освіта для дорослих», «післядипломна освіта», «неформальна освіта», «інформальна освіта» та ін. Ми розглядаємо післядипломну освіту як різновид освіти для дорослих, з одного боку, і як компонент неперервної освіти – з іншого. Тому для нашого дослідження однаково важливим є застосування як андрагогічного підходу, так і теорії неперервної освіти.

Дослідження проблеми педагогічної взаємодії в умовах післядипломної освіти дає можливість частково або повністю вирішити низку *суперечностей*, які існують в цій системі, а саме: між об'єктивною необхідністю розвитку системи післядипломної освіти внаслідок запитів ринку праці та недостатньою сформованістю змістово-технологічних компонентів післядипломної підготовки фахівців; між новими вимогами до професійної компетентності особистості і традиційним поділом освіти дорослих на загальнокультурну (переважно неформальну) і професійну (перекваліфікація, докваліфікація та ін.); між вузькопредметною спрямованістю післядипломної освіти (на вдосконалення системи знань, умінь і навичок), та необхідністю розробки технологій, спрямованих на розвиток соціальної мобільності, особистісно-професійного потенціалу людини; між необхідністю ґрунтовної розробки змісту і компонентів педагогічної взаємодії суб'єктів освіти та недостатнім рівнем обґрунтування проблеми педагогічної взаємодії у системі післядипломної освіти; між необхідністю урахування специфіки технологій педагогічної взаємодії в системі післядипломної освіти (внаслідок відмінностей суб'єкт-суб'єктних відносин у цій сфері), та недостатньою розробленістю означених технологій як в теорії так і в практиці діяльності післядипломних інституцій; між потребою в осмисленні специфіки педагогічної взаємодії в сфері післядипломної освіти та нестачею педагогічних досліджень у цій сфері.

Попри достатню наукову обґрунтованість проблеми післядипломної освіти, залишається чимало недостатньо досліджених питань, а саме:

- 1) післядипломної освіти фахівців *непедагогічного профілю* в університетах, яка активно розвивається в останнє десятиліття;
- 2) *педагогічної взаємодії* у системі «дорослий-дорослий» на засадах суб'єкт-суб'єктних відносин у післядипломній сфері освіти;
- 3) розробки *моделей ефективної педагогічної взаємодії* в системі післядипломної освіти (в тому числі непедагогічної);
- 4) *технологічного забезпечення педагогічної взаємодії* у системі післядипломної освіти, розрахованій на університетську сферу.

Метою статті є визначення специфіки педагогічної взаємодії у системі післядипломної освіти як інституціоналізованої форми освіти дорослих.

Реалізація означеної мети передбачає, насамперед, окреслення специфіки педагогічної взаємодії як науково-педагогічної категорії, якщо йдеться про таку освітню інституцію, як післядипломна освіта. Педагогічна взаємодія достатньо добре обґрунтована в сучасній педагогіці і психології (В. Кан-Калик [11], Г. А. Ковальов [12], В. М. Соколов [13], І. І. Риданова [14], Н. В. Якса [15] та ін). Як правило, визначення педагогічної взаємодії зводиться до кількох ключових тверджень, а саме:

- педагогічна взаємодія є різновидом, виявом феномена взаємодії;
- педагогічна взаємодія пов'язана з взаємовпливом людей один на одного;
- педагогічна взаємодія реалізується у процесі спільної діяльності суб'єктів навчального і виховного процесу;
- у навчально-виховному процесі найбільш ефективним механізмом педагогічної взаємодії є комунікативний.

Попри те, що педагогічна взаємодія як об'єкт наукового дослідження представлена в численних наукових публікаціях, зауважимо, що вони мають дещо однобічний характер, оскільки висвітлюють означену проблему в середовищі загальноосвітнього чи вищого навчального закладу; натомість

специфіка педагогічної взаємодії в системі післядипломної освіти (насамперед, непедагогічної) подана побіжно чи фрагментарно. Тим більше, можемо дійти висновку, що вітчизняних наукових досліджень комплексного характеру, присвячених проблемі педагогічної взаємодії суб'єктів освітнього процесу у системі післядипломної освіти нині фактично немає, за виключенням дослідження російської дослідниці О. Гаврилової [16].

Ми вважаємо, що педагогічна взаємодія в системі післядипломної освіти (в тому числі непедагогічної) у вищих навчальних закладах зумовлюється специфікою навчального середовища факультетів (інститутів, центрів) післядипломної освіти як компонента неперервної освіти. Означена педагогічна взаємодія у системі післядипломної освіти здійснюється у межах педагогічного процесу і визначається цілями післядипломної освіти як освіти дорослих. Навчальний процес системи післядипломної освіти, у межах якого відбувається педагогічна взаємодія, характеризується як акмеологічне суб'єкт-суб'єктне середовище, яке спонукає особистість до самовдосконалення, самоорганізації, самонавчання.

Післядипломна освіта як соціально-освітня інституція закріплена в українському законодавстві, зокрема, у Законі України «Про вищу освіту» (2002 р.) [17] та проекті «Положення про післядипломну освіту у сфері вищої освіти України» (2012 р.) [18]. Ця освітня інституція визначається документом як спеціалізоване вдосконалення освіти та професійної підготовки шляхом поглиблення, розширення й оновлення професійних знань, умінь і навичок. Найчастіше післядипломна освіта спрямована на отримання іншої спеціальності на основі раніше здобутого освітньо-кваліфікаційного рівня. У Положенні про післядипломну освіту відзначається, що її метою є «задоволення індивідуальних потреб фахівців у особистому та професійному зростанні, підвищення їх конкурентоспроможності відповідно до суспільних потреб, а також забезпечення потреб держави у кваліфікованих кадрах високого рівня професіоналізму та культури, здатних компетентно і відповідально

виконувати фахові функції, впроваджувати у виробництво нові технології, сприяти подальшому соціально-економічному розвитку суспільства» [18, с.1].

Головними формами післядипломної освіти в Україні визначено перепідготовку, спеціалізацію, розширення профілю з раніше отриманої кваліфікації, та стажування. До можливих форм післядипломної освіти відносять також асистентуру-стажування, інтернатуру, лікарську резидентуру та клінічну ординатуру. Детальні відомості про головні форми післядипломної освіти представлено в таблиці 1.

Таблиця 1.

Головні форми післядипломної освіти в Україні

Форма післядипломної освіти	Визначення форми післядипломної освіти	Вид підсумкового документа про освіту
Перепідготовка	Отримання особою іншої спеціальності на підставі наявного освітньо-кваліфікаційного рівня	Документ про вищу освіту
Спеціалізація	Набуття здатностей виконувати окремі особливі професійні обов'язки в межах вже отриманої спеціальності	Документ про післядипломну освіту
Розширення профілю	Набуття додаткових здатностей виконувати завдання в межах спеціальності	Документ про післядипломну освіту
Стажування	Підтвердження особою здатності виконання обов'язків у межах вже	Документ про післядипломну освіту

	набутої спеціальності	
--	-----------------------	--

Головними проблемами в розвитку післядипломної освіти в Україні нині є окреслення її статусу як компонента професійної діяльності, з одного боку, та розробка нормативно-правової бази функціонування – з іншого; проблема розвитку змісту та організації навчального процесу в системі післядипломної освіти; впорядкування мережі закладів післядипломної освіти, в тому числі в університетській сфері; розширення переліку спеціальностей та напрямів перепідготовки (розширення кваліфікації) у системі післядипломної освіти; доцільне використання кадрового потенціалу вищих навчальних закладів у системі післядипломної освіти.

Перепідготовка, перекваліфікація та докваліфікація слухачів у системі післядипломної освіти проводиться нині за такими основними напрямками: соціально-економічний (філософія, соціологія, культурологія, українознавство, етика, екологія, право, економіка, менеджмент, інформаційні технології, іноземна мова тощо), психолого-педагогічний (загальна, вікова, соціальна, професійна психологія, педагогіка, акмеологія тощо), науково-теоретичний (актуальні проблеми розвитку науки, культури, освіти та виробництва), практично-прикладний (здобуття певних знань, умінь та навичок у наявній галузі виробництва чи іншої діяльності, де вже отримана освіта), методичний (перепідготовка за фахом та певними посадами), управлінський (перепідготовка за галуззю діяльності та певними посадами) [19].

Специфіка педагогічної взаємодії в системі післядипломної освіти визначається необхідністю врахування індивідуального вітагенного досвіду всіх суб'єктів означеної взаємодії, який, на відміну від взаємодії «викладач-студент», набуває в цій системі більш усталеного й, крім того, професійного характеру. Результатом професійної підготовки студентів – майбутніх фахівців – має стати їх готовність до виконання професійних обов'язків та до професійної самореалізації; натомість результат післядипломної освіти

визначається усвідомленим прагненням особистості до здобуття нових знань і вмінь залежно від чинників суто практичного (необхідність зберегти й розвинути професійну кар'єру) чи аксіологічного (прагнення розширити коло своїх знань) характеру. Тому в системі післядипломної освіти суттєво відрізняються мотиваційні установки, когнітивні потреби, поведінкові стратегії, соціальна зрілість студентів, цінності отриманих в процесі навчання знань та вмінь; постійно співставляється наявний комплекс знань з новими, представленими викладачем системи післядипломної освіти. У зв'язку з цим виникає потреба переосмислення професійних функцій викладачів системи післядипломної освіти, які працюють на засадах суб'єкт-суб'єктних відносин у професійній діяльності. У процесі реалізації своїх функціональних ролей викладач післядипломної освіти має враховувати також проблеми, які іноді виявляють себе у слухачів означеної системи: недостатній рівень готовності визнавати свою некомпетентність в іншій галузі професійної діяльності; нерозуміння своєї ролі в професійній діяльності; небажання змінювати свої соціальні позиції; відсутність усвідомлення затребуваності нового рівня освіченості та ін.

Суб'єктами системи післядипломної освіти виступають слухачі, викладачі та адміністрація кожного післядипломного закладу. Роль викладача у системі післядипломної освіти дещо відрізняється від ролі викладачі вузу, і значно – від ролі вчителя у системі загальної середньої освіти. основна відмінність полягає у трансформації рольових функцій викладача з навчальних на консультативні, партнерські, а слухача – з особи, що засвоює навчальну інформацію – на особу, що проектує власну освітню траєкторію. Щодо адміністрації закладу післядипломної освіти, то її функції залишаються фактично такими ж, що й адміністрації відділень\факультетів в системі університетської освіти, проте з урахуванням особливостей термінів навчання та специфіки контингенту слухачів.

Функціонально-рольові особливості викладача системи післядипломної освіти представлено в таблиці 2.

Таблиця 2.

Особливості функціонально-рольової позиції викладачів системи
післядипломної освіти

Роль викладача системи післядипломної освіти	Головні характеристики цієї ролі	Особливості реалізації ролі у системі післядипломної освіти
«Комунікатор»	Реалізація навчальних та особистісних комунікацій у навчально-виховному процесі	Специфіка виконання ролі комунікатора у системі післядипломної освіти полягає у тому, що означена комунікація відбувається у середовищі «дорослий-дорослий». Крім того, комунікативний простір післядипломної освіти характеризується фрагментарністю або ж короткотерміновістю взаємодії, що вимагає від викладача чіткості й повноти у встановленні комунікативних контактів
«Транслятор знань»	Трансляція навчальної інформації	Роль транслятора знань у системі післядипломної освіти залежить від рівня сконцентрованості навчального матеріалу, який суттєво більший, аніж у системі вищої освіти, особливо денної її форми. Крім того, у процесі трансляції знань викладач системи післядипломної освіти виконує більш консультативні, модераторські, аніж суто викладацькі функції
«Організатор»	Організація	На відміну від організації

	навчально-виховного процесу	навчального процесу у вищому навчальному закладі, у системі післядипломної освіти викладач має відносно менше навантаження в сфері організації навчального процесу, оскільки рівень мотивації слухачів достатньо високий
«Дослідник»	Здійснення наукових досліджень	Науково-дослідна діяльність у системі післядипломної освіти зосереджується навколо проблем організації й управління навчальним процесом, психології взаємодії, а також окреслених вище напрямів перепідготовки (розширення кваліфікації) – соціально-економічного, психолого-педагогічного, науково-теоретичного, прикладного, методичного й управлінського
«Контролер»	Здійснення контролю за навчальною діяльністю	Система післядипломної освіти передбачає наявність всіх традиційних видів контролю успішності навчальних досягнень слухачів (вхідний, поточний, рубіжний, підсумковий; контрольні, заліки, іспити, атестації, МКР; контроль і самоконтроль та ін.), з тією різницею, що означені види контролю залежать від специфіки організації навчального процесу та його

		тривалості, а значить, від форми післядипломної освіти – перепідготовка, розширення кваліфікації, стажування тощо.
--	--	--

Висновок. Таким чином, нами з'ясовано специфіку педагогічної взаємодії суб'єктів післядипломної освіти, у зв'язку з чим проаналізовано особливості розбудови сучасної системи післядипломної освіти, її напрямів, форм організації тощо. Здійснений у статті аналіз педагогічної взаємодії дозволяє визначити її особливості з боку викладача як суб'єкта післядипломної освіти у площині виконання ним основних професійних ролей – комунікатора, транслятора знань, організатора навчального процесу, контролера, дослідника. Перспектива подальших досліджень полягає у встановленні категоріальних ознак педагогічної взаємодії у системі післядипломної освіти як соціальної інституції.

Список використаної літератури:

1. Сучасна вища школа: психолого-педагогічний аспект / За ред. академіка АПН України Н. Г. Ничкало : монографія. – К. : ІПППО, 1999. – 450 с.
2. Олійник В. В. Наукові основи управління підвищенням кваліфікації педагогічних працівників профтехосвіти : монографія / В. В. Олійник. – К. : Міленіум, 2003. – 594 с.
3. Основы андрагогики / Под ред. И. А. Колесниковой. – М. : Академия, 2003. – 240 с.
4. Змеев С. И. Андрагогика : основы теории, истории и технологии обучения взрослых / С. И. Змеев. – М. : ПЕР СЭ, 2007. – 272 с.
5. Вершловский С. Г. Взрослый как субъект образования / С. Г. Вершловский // Педагогика. – 2003. - №8. – С.3-8.

6. Волков Ю. Г. Послевузовское и дополнительное профессиональное образование в России / Ю. Г. Волков // Социальная история. – 1997. - №9. – С.56-66.
7. Везетіу К. Концепція розвитку післядипломної освіти в Україні / К. Везетіу // Десята міжнародна науково-практична Інтернет-конференція «Соціум. Наука. Культура». – режим доступу : <http://intkonf.org/vezetiu-kv-kontseptsiya-rozvitku-pislyadiplomnoyi-osviti-v-ukrayini/>
8. Клокар Н. І. Підвищення кваліфікації педагогічних працівників в умовах післядипломної освіти регіону на засадах диференційованого підходу / Н. І. Клокар: монографія. – К. : Міленіум, 2010. – 528 с.
9. Кузьмінський А. І. Теоретико-методологічні засади післядипломної педагогічної освіти в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук : спец. 13.00.04 „Теорія і методика професійної освіти" / А.І. Кузьмінський. - К., 2003. - 42 с.
10. Романенко М. І. Методологічні проблеми розвитку післядипломної педагогічної освіти в контексті освітнянських реформ / М. І. Романенко // Післядипломна освіта в Україні. - 2004. - №1. - С.3-6.
11. Кан-Калик В. А. Учителю о педагогическом общении : Книга для учителя / В. А. Кан-Калик. – М. : Просвещение, 1987. – 190 с.
12. Ковалев Г. А. Диалог как форма психологического взаимодействия / Г. А. Ковалев // Общение и диалог в практике обучения, воспитания и психологической консультации. – М. : Просвещение, 1987. – С. 18-26.
13. Соколов В. Н. Педагогическое взаимодействие в эвристическом обучении / В. Н. Соколов : автореф. дисс ... доктора пед..н. – М., 1997. – 42 с.

14. Рыданова И.И. Основы педагогики общения / И. И. Рыданова. – Мн. : Феникс, 1989. – 279 с.
15. Якса Н.В. Професійна підготовка майбутніх учителів: теорія і методика міжкультурної взаємодії в умовах Кримського регіону: Монографія / Н.В. Якса. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім.І.Франка, 2008. – 568 с.
16. Гаврилова Е. Л. Модель педагогического взаимодействия в системе открытого дистанционного профессионального образования взрослых / Елена Львовна Гаврилова : дисс ... канд..пед.н. : 13.00.01 – М., 2003. – 239 с.
17. Про вищу освіту : Закон України. – електронний ресурс. – режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2984-14>.
18. Положення про післядипломну освіту у сфері вищої освіти України. – електронний ресурс. – режим доступу: mon.gov.ua/img/zstored/files/pol_pisla_dip_osv.doc
19. Концепція розвитку післядипломної освіти в Україні. – електронний ресурс. – режим доступу : soippo.edu.ua/userfiles/soippu/file/03_koncepcija_pdo.doc

Косыгина Е. В.

Функционально-ролевые позиции преподавателей в процессе педагогического взаимодействия в системе последипломного образования

В статье определена специфика педагогического взаимодействия субъектов последипломного образования, в связи с чем проанализированы особенности построения современной системы последипломного образования, ее направлений, форм организации учебного процесса и т.п. Осуществленный в статье анализ педагогического взаимодействия позволяет определить ее особенности с позиции преподавателя как субъекта

последипломного образования в отношении выполнения его основных профессиональных ролей – коммуникатора, транслятора знаний, организатора учебного процесса, контролера, исследователя.

Ключевые слова: педагогическое взаимодействие, последипломное образование, субъект образовательного процесса.

Kosygina E. V. Functional-Role Teachers' Positions in the Process of the Pedagogical Cooperation in the System of the Post-Graduate Education.

The article determines the specificity of the subjects' pedagogical cooperation in the system of the post-graduate education. Thus the peculiarities of the modern post-graduate education system construction, its directions, forms of the educational process organization and etc. are analyzed. The carried out analysis of the pedagogical cooperation allows determining its peculiarities from a perspective of a teacher as a subject of the post-graduate education in the relation of execution of his / her leading professional roles – a communicator, a knowledge translator, an organizer of the educational process, an inspector, a researcher.

Key words: pedagogical cooperation, post-graduate education, subject of educational process.